

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ П'ЕСИ «МАНКО ПОКРИТЕ» АВЕНІРА КОЛОМИЙЦЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 26.

УДК 821.161.2 Коломиєць 7 Ман.09

Козачук Н. Художня своєрідність п'єси «Манко покрите» Авеніра Коломиїця; 12 стор.; кількість бібліографічних джерел – 6; мова українська.

Анотація

У статті аналізується невідома досі, неопублікована п'єса «Манко покрите» Авеніра Коломиїця. Твір має ознаки класичної соціально-побутової драми, чіткі риси політичної п'єси, а також елементи філософської драми, водевілю та мелодрами. Оскільки автор мав режисерську освіту, то він подає ґрунтовні підказки щодо постановки на сцені. Своєрідність твору виявляється у використанні авторських пісень, прислів'їв, афоризмів.

Ключові слова: соціально-побутова драма, філософська, політична драма, водевіль, мелодрама, інтертекстуальність, гра з глядачем.

На сьогодні драматургія 1920-30-х років майже не досліджена. Значна частина цих творів довгий час була схована у спецфондах, деякі п'єси зникли безслідно, особливо це стосується спадщини західноукраїнських письменників, з яких відомими стали лише ті, хто переїхали у Радянську Україну (М. Ірчан, А. Крушельницький). Проте не поміченими залишилось чимало драматургів, зокрема це стосується Авеніра Коломиїця (1905 – 1946), художня творчість якого досі не розглядалась літературознавцями. Про різнобічність обдарувань цього митця свідчить стаття у Вікіпедії, де зазначено, що це український театральний режисер, журналіст, поет і прозаїк, укладач підручників із мови та літератури, редактор і видавець; художник та виготовлювач бандур.

Можемо назвати ще довідку в «Українській літературній енциклопедії» [6], та найбільш повною є стаття А. Антончика, котра розкриває маловідомі факти з життя письменника [1]. Про драматичну спадщину А. Коломиїця є окремі згадки, зокрема про п'єси «Іменем» (1933), «Єретик» (1936), п'єсу для дітей «Казка темного бору», написану напередодні Другої світової війни. В «Енциклопедії українознавства» сказано, що митець залишив багато недрукованих творів. В. Державін згадує про його «гостро антифеміністичну комедію (почасти віршовану) мініатюру «Суд над Дон Жуаном» – оригінально задуману і жваво, хоч і вельми недбало, і з стилістичного погляду, виконану» [2, с. 21]. Проте можемо припустити, що людина, яка здобула вищу освіту на режисерському відділенні Варшавського інституту театрального мистецтва й отримала першу нагороду на конкурсі драматургів у Варшаві (за п'єсу «Іменем» польською мовою), створила оригінальні твори й українською мовою.

Метою нашого дослідження є визначення художньої своєрідності п'єси «Манко покрите» Авеніра Коломиїця, що не була опублікована, а її машинопис зберігається у Львівській науковій бібліотеці імені В. Стефаніка НАН України. Мета розвідки передбачає вирішення таких завдань: ви-

значити типові ситуації, характерні для української драматургії, показати оригінальність п'єси, її новизну; глибокі знання режисерської роботи, що також відобразились у тексті.

Розпочинається п'єса «Увагами до вистави», де А. Коломиєць подає розлогі коментарі, детально описує декорації, особливості освітлення, одяг, музичне оформлення. При цьому автор дає можливість проявити індивідуальність як акторам, так і режисеру, але чітко вказує, без чого не можна обійтись: «Супровід музики конче потрібний для козачка в закінченні другої дії та до куплетів у третій» [5, с. 2]. В одному з підпунктів автор акцентує, як мають виглядати гра акторів, і їх поведінка та розміщення на сцені: «Гурт мусить жити. Кожна особа в гурті мусить знайти для себе свій спосіб заховання. Режисер, натомість, допилює, щоб особи гурта групувалися на сцені та перегрупувалися завжди живою і мальовничою картиною, повною виразу» [5, с. 2]. У ремарках письменник вказує, де можна пропустити спів героїв, якщо це для них складно.

Наводячи перелік дійових осіб, драматург не називає прізвища головного героя Дем'яна, подаючи тільки коротку інформацію: «парубок, склепар кооперативи», а також імені старого Цимбала. Про Матія Бехмета та Цимбала сказано лише, що це господарі, хоч у попередніх заувагах подається деталізований портрет героїв: «Бехмет – статочний господар під 50 літ. Лице чесне, відкрите. Може мати невелику дерешувату бороду, особливо, коли п'єсу грається на Волині. Цимбал – має характеристичні пияцькі вуса вниз, дещо червоного носа і дещо лисавий. Айзика – не робити типом з минулого (традиційний «жид» з українського репертуару, горбатий ніс, довгий халат!) а наблизити до вигляду тих жидів, яких бачимо навколо тепер. Не значить це, що Айзика треба позбавити дещо комічного вигляду, однак цей комізм жида (полохливість і непевність часом ширі, часом удавані, допомагання в розмові руками і т. д.), як і взагалі характеристичні риси решти осіб, напр., гулящості, пияцтва, старості, поваги, треба нама-

гатися видобути передусім із поведінки актора на сцені, з його рухів, способу говорення» [5, с. 2]. Така детальна інформація розкриває спробу автора змінити традиційність українських театрів у трактуванні окремих образів, а також у зловживанні такими деталями, як наліплювання вусів і борід, від чого застерігає автор.

Місце дії – село на Волині, хоч автор подає більш загальну картину – село, де розгортаються події. Відображений у п'єсі час можемо встановити лише приблизно – 1930-ті роки, коли письменник опублікував свої відомі драматичні твори, адже сам автор вказує: «діється тепер», але не датує твір.

Розпочинається п'єса змалюванням закоханої пари Галі та Дем'яна, які журяться, що не можуть бути разом, бо цього не дозволить батько дівчини – Бехмет. Оригінальний образ безробітного мандрівника нагадує класичного москаля-чарівника, котрий береться допомогти молодим. Життя самого героя розкривається у такій репліці: «От, воно – собача доля. Ходиш із міста в місто, із села в село, від хати до хати – і скрізь те саме: «Були вже сьогодні такі, повно вас цілий день ходять, не надаємося!» [5, с. 4]. Безробітний шукає людей, які його зрозуміють, – кращих, цікавіших, але усі вони однакові – заклопотані, розчаровані, навіть весілля рідко побачиш. Цікавим є зауваження безробітного, який у монолозі «розкривається» перед глядачами: «Ну, що ж: подумав, одпочив, з людьми думками поділився, як то споконвіку на сцені ведеться, щоб знали, хто я і що я, та й далі, далі...» [5, с. 5]. Як бачимо, тут письменник використовує гру з глядачем, що на той час було новим для української драматургії.

Перша сцена знайомства безробітного із закоханими Дем'яном і Галею розкриває проникливість чужинця. Він одразу розгадує клопіт молодих – батьки не дозволяють побратися, а далі просить закурити у хлопця і робить висновок: «Ну, бач! От і знаю вже, чому батько коверзує. <...> Ясна річ: не курить той, хто гроша не має в кишені» [5, с. 6]. Та Дем'ян пояснює, що не палить, бо належить до товариства «Відродження», про діяльність якого можемо знайти згадку у статті, присвяченій самому А. Коломійцю [1, с. 2], тобто, що у такий спосіб автор пропагує нові об'єднання, які у той час набували популярності. Пізніше, на сватанні, також підкреслено, що з молоді ніхто не п'є горілку, бо належать до «Відродження», і лише старий Цимбал, скориставшись цим, краде пляшку і напивається. Отже, п'єса має історичне підґрунтя, допомагає зрозуміти особливості тогочасного життя, розкриває актуальні проблеми, при цьому акцентується увага на важливих подіях та відомих історичних особах.

Безробітний, котрий спершу необачно порадив молодим вінчатися і тікати подалі від дому, почувши, що Галя-одиначка, змінює свою думку: «Не втікайте, я сказав дурницю. Ніколи своєї землі

не кидай. Сиди на ній, як кліщ на собаці» [5, с. 8]. У цих рядках відчувається і доля самого героя, що скитається по світу, але виходу так і не знаходить. Бачимо, що мова персонажа насичена прислів'ями, завдяки яким чоловік намагається підбадьорити розчарованих співрозмовників.

Принцип контрасту застосовує автор у зіткненні двох претендентів на руку Галі – непиту-щого, чесного і роботящого Дем'яна та гультя, пияка і багача Івана. Іван Цимбал звик усе купувати, тому переконаний, що й Галю радо віддасть заради його статків Матій Бехмет. Справжнє ставлення до Галі відображено у таких рядках: «Ну, чекай, козо! Я тебе стриножу! Не брикатимеш» [5, с. 13].

Бехмет також розмежує якості обох парубків, вказуючи, що для сімейного життя створений Цимбал, а покликання Дем'яна – служити чесно людям, бути в управі нової організації, стати лідером: «Нічого не розумієш. Дівчині кого треба? Чоловіка і добру господарку. Більш ні до чого Цимбал і не здатний. Хай оре, молотить, худоби доглядає, а Галі того вистачить. Ти не даси того Галі, бо ти... що ти маєш? Векслі в кооперативі, та й то я за них ручався. Але ти даси громаді, ти даси народові, бо ти – діамант у громадських справах! Ти своє щастя в цій праці знайдеш, у організації. Тебе, зрештою, невільно женити. Родина – це хижак: ковтне людину з головою і ще їй мало. Ти знаєш потреби нашого народу: незорганізований, несвідомий. Знаєш, скільки на це ще треба часу і праці? <...> Ти ще будеш щасливий і гордий, як ніхто» [5, с. 17]. Ці рядки про відречення від особистого життя заради кращої долі народу нагадують долю Мойсея з однойменної поеми І. Франка.

Дем'ян сумнівається у щирості Бехмета й іронічно говорить про розбіжність між його поглядами та діями: «Таке ви всім нашим хлопцям говорите, кажете, щоб не женилися, що всі вони до організаційної праці створені, а тимчасом на всі весілля ходите й усім молодим «Кобзаря» та портрет Шевченка купуєте. Це вже таке ваше дивацтво, голово» [5, с. 17]. Жартівливе порівняння Дем'яном Бехмета з Муссоліні розкриває вдачу цього героя, його рішучість, упевненість у собі та вміння вирішувати складні політичні ситуації.

У комічній ситуації, коли безробітний прагне допомогти Дем'яну, а насправді сприяє Іванові, сват-мандрівник виправдовується: «Звідки я міг припускати, що ти не Іван? Казки, оповідання, комедії, трагедії, драми, повісті – скрізь у нас герой Іван, а ти – не Іван» [5, с. 20].

Сцена з п'яним Цимбалом, що мете дорогу перед сватанням сина, символічна. Він хоче розігнати усі труднощі на шляху Івана, але насправді ганьбить молодого в очах селян і відганяє від сина його щасливу долю, адже остаточно втратив колишню славу: «Колись, коли Цимбал ішов <...> селом, старші парубки здіймали шапки» [5, с. 21 – 22]. Водночас старий Цимбал переконаний, що

завдяки одруженню сина з дочкою шанованого господаря покращить своє становище у селі і стане вїтом. Жартівлива пісня розкриває життєве кредо героя: «моя хата скраю».

Народна мораль, осуд Цимбалів розкривається у тому, що всі селяни відмовляються іти сватами до Бехмета: «Хай із Цимбалами цигани ходять!» [5, с. 25].

Актуальність п'єси виявляється у подібній політичній ситуації. Єдине, що різнить минуле і сучасне, – віра у друковане слово. Тоді люди ще дослухались до думок журналістів і з нетерпінням чекали виходу нової газети. Решта думок видаються написаними сьогодні: «Пише, що такого розбитого народу, як наш, на світі нема. Що наші п'ятдесят мільйонів – це п'ятдесят мільйонів відвічних попихачів, що нами хто хоче дірки запихає! <...> Що наша країна – одна з найбагатших країн, але наш народ – один із найбільш бідних народів» [5, с. 29]. У кінці селяни погоджуються із висновком, що до такого плачевного стану довели українців недолугі політики, а також «наша незгода і роз'єднання. Всі жеруться між собою і зжирють свою власну силу» [5, с. 29].

Поява нової партії нікого не тішить. Люди, як і тепер, сприймають цю новину з підозрою та іронією: «Знову партія? Ще одна? Ще їх мало?» [5, с. 28].

Найгостріша критика багатопартійності українців звучить у сатиричній пісні, яку виконують парубки для безробітного:

Мало в нас земельки,
небагаті люди,
та за теє всяких партій
ще з півкопи буде!
Приспівок:
Як це так?
Як це так?
А у нас це власне так!
Журиться господар:
що тут вибирати?
Чи йти вправо, чи йти вліво,
чи дурного вдати?
Як це так?..
Підповза червоний,
солонко говорить:
дасть нам волю, дасть і землю,
золотії гори.
Як це так?..
Учать нас червоні:
– Бий, Іване, пана!
Йде Іван за те за грати,
а ті – в ресторанах!
Як це так?..
Вчать нас кпити з нації,
Щастя, кажуть, в класі.
А ми своє повідаєм:
– А Крути? Настасів?..
Як це так?..

Слухав нарід, слухав
комуністів хитрих
і післяв їх нарешті
під чотири вітри!
Як це так?..
Проженеш одного,
другий змовкне з ляку,
третьій скаже: «Ваш я! Ваш я!»,
а четвертий – також.
Як це так?..
Свій до свого, браття,
грає навіть вітер.
Згода щира позолотить
Дорогих сім літер!
Як це так?..
Зачинай з малого,
не хапай зір з неба,
з нитки, з нитки до клубочка –
буде все, що треба!
Як це так?.. [5, с. 31 – 32].

Це гостра сатира не лише на комуністичну партію, але й на недавні події під Крутами. Для письменника головним є рідна держава, про яку йдеться в алюзії «дорогих сім літер» [5, с. 32], пізнаємо, що йдеться про Україну.

Люди стомилися від політичної боротьби, тому захоплено сприймають слова Бехмета, надруковані у газеті «Сила народу»: «Але як ви пізнаєте сьогодні українського ундівця, що вчора був радикалом, або націоналіста, що покинув комунізм? Ті самі люди. Хіба ж вони змінюються, хіба інакше виглядають у одній партії, а інакше в другій? Весь час ті самі українці. <...> Або яка різниця поміж українським комуністом і українським некомуністом, коли обидва так само не мають голосу? Хіба український комуніст бодай у партії своїй має голос? Не мав і не буде мати. З інших націй комуністи говорять, а він – український комуніст – мусить мовчати, як і українські некомуністи. Яка ж тут різниця?» [5, с. 38].

Критика радянської системи звучить у словах Бехмета: «Та ж найважливіше – та вудочка, якою наших людей темних та легковірних у комуну зводиться» [5, с. 39]. Говорить герой і про демагогію політиків, котрі навчилися задурманювати простим людям голови: «А воно ж – туман оте мудрування, не приведи Господи! <...> Мудро, думає собі, коли я нічого не потраплю на це. І давай собі це саме повторювати, щоб на мудрого політика виглядати. Сам бреде манівцями і інших у туман заводить. А ті, що такий туман видумали, тільки переморгуються та посміхаються, що найшли чийми руками жар загрибати. А все ж то сили нашої розпорошування, все то на розлами в наших селах, все то на родини нашої занепад. А кому це треба? Усім тим, що нашого зростання бачити не хочуть» [5, с. 39].

Драматург показує, що й Бехмет не святий: він легко погоджується сплатити нестачу у кооперативі, до якої допустився Дем'ян, щоб тіль-

ки не втратити довіри громадян: «Я замажу цілу тут справу з манком, я тебе вибілю. Скажемо, що це помилка. Ти зостанешся в наших організаціях, я сам за тебе буду голосувати» [5, с. 43]. Але безробітний лякає Бехмета, що той втратив довіру всього села, пообіцявши Галю видати за Івана Цимбала, коли всі, крім батька, знають, що Галя зустрічалась із Дем'яном. Тому Бехмет погоджується одружити їх.

Безробітний поводить у п'єсі, як режисер, зокрема після нелегкої праці свата каже: «Зроблено. Першу дію скінчено, починайте другу» [5, с. 44], тобто натякає, що пора готуватися до весілля.

Загадковий образ безробітного розкривається у фінальній сцені – він допоміг поєднатися закоханим і непомітно пішов далі, як добрий чарівник. Коли молоді наздогнали його і хотіли нагородити, він відмовляється і від грошей, і від роботи, яку йому пропонують, навіть не хоче бути на весіллі. У виправданні каже, що колись і йому допомогли добрі люди, а тепер він так вчинив. Тому просить, щоб Галя з Дем'яном колись так само безкорисно підтримали ближнього. У цьому і є щастя – робити добро, а дяку за добру справу треба шукати не на цьому світі... Цей образ нагадує Г. Сковороду не лише вчинками, а й схильністю до філософії: «А життя перед кожним із нас хіба не темне? Ще гірше темне, нічого не бачимо, а йдемо... І дійдемо!» [5, с. 50]. Незнайомець навіть не хоче розкрити свого імені, тільки каже, як схочуть його згадати добрим словом – нехай скажуть: «Ходи щаслив, незнаний добрий чоловіче!» [5, с. 51].

Серед важливих проблем, які порушуються у п'єсі, поруч із класичною проблемою вибору чоловіка по любові, а не за статками, звучить думка про необхідність побудови власної держави:

Жить – це мало! Здобувай!

Міцні ми – то міцний край! [5, с. 25].

Тема роз'єднаності українців розкривається на прикладі підтримки кооперативного магазину: «Замість всі ми ось сюди (показує на коопера-

тиву), і сюди ми, і туди (показує в бік корчми і жида)» [5, с. 25].

Сюжет п'єси, на перший погляд, нагадує класичні зразки соціально-побутової драми («Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, «Назар Стодоля» Т. Шевченка), коли закоханим батьки не дають згоди на одруження (І, II дії), але наступні дві дії можна трактувати як політичну п'єсу, оскільки йдеться про ситуацію в державі та прагнення Бехмета стати депутатом і змінити на краще життя українців. Хоча автор не ідеалізує героя-політика, показуючи, що той прагне змінити щось у селі, але не знає, що робитися з власною дочкою, не питаючи її думки, вирішує видати дівчину за багача Івана Цимбала. Використання великої кількості пісень (у т.ч. сатиричних куплетів) зближує твір із водевілем. Опис переживань закоханих, їх відчай, протиставлення доброго Дем'яна та поганого Івана – можна трактувати як елементи мелодрами.

Мова твору насичена прислів'ями, що було характерно для драматургії кінця XIX століття, проте відзначимо, що А. Коломиєць не зловживає ними, а використовує також афоризми: «Закохані й хворі – одна біда» [5, с. 26], «Шануй свою хату й родину, то колись потишиш собою й Україну» [5, с. 47], «Будьте щасливі, але у власному щасті – для народу не забувайте працювати» [5, с. 50].

Отже, у п'єсі «Манко покрите» А. Коломиєць проявляє себе як драматург і режисер водночас. Детальні коментарі щодо постановки драми на сцені не тільки полегшують роботу режисера, але й виказують зацікавлення автора історією українського театру, прагнення змінити на краще гру тогочасних колективів. Попри традиційність сюжету – любовний трикутник, що лежить в основі п'єси, автор вводить ряд оригінальних рис – гру з глядачем, риси інтертекстуальності, яскраво подає політичне життя й тогочасні проблеми, зокрема безробіття.

Вважаємо, що можливі дослідження мовних особливостей драматичних творів А. Коломиєця, а також зіставлення історичних подій та їх відображення у п'єсі.

Література

1. Антончик А. Авенір Коломиєць з Бережниць та його оточення / Антон Антончик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://istvolyn.info>.
2. Державин В. Три роки літературного життя на еміграції (1945–1947) / Володимир Державин // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики XX століття: У 4 кн. / Упор. В. Яременко. – Кн. 3. – К.: Аконтіт, 2001. – С. 15–30.
3. Коломиєць Авенір. Вікіпедія: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Коломиєць_Авенір.
4. Коломиєць Авенір // Енциклопедія українознавства: В 11 т. / Гол. ред. проф. д-р Володимир Кубійович. – Т. 3: Зернове господарство – Крушельницький. – [Перевидання в Україні]. – Львів: Наукове товариство імені Т. Шевченка, 1994. – С. 1084.
5. Коломиєць А. Манко покрите: П'єса / Авенір Коломиєць. – Україніка. Відділ Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України. – 51 с.
6. Світайло Л. Коломиєць Авенір Каленикович / Л.Р. Світайло // Українська літературна енциклопедія: У 5-ти т. – Т. 2: Д – К. – К.: Українська радянська енциклопедія імені М.П. Бажана, 1990. – С. 533.

Ніна Козачук

Художественное своеобразие пьесы «Манко покрытое» Авенира Коломийца

Аннотация: В статье анализируется неизвестная до сих пор, неизданная пьеса «Манко покрытое» Авенира Коломийца. Произведение имеет черты классической социально-бытовой драмы, выразительные черты политической пьесы, а также элементы философской драмы, водевиля и мелодрамы. Поскольку автор имел режиссерское образование, то он подает обстоятельные подсказки по постановке на сцене. Оригинальность произведения заключается в использовании авторских песен, пословиц, афоризмов.

Ключевые слова: социально-бытовая драма, философская, политическая драма, водевиль, мелодрама, интертекстуальность, игра с читателем.

Nina Kozachuk

Artistic originality of «Shortfall Filled Up» a play by Avenir Kolomyets

Summary: The article presents the analysis of ‘Shortfall Filled Up’, until recently an unknown and yet to be published play by Avenir Kolomyets. Its style essentially is a classic social drama with fairly perceptible features of a pamphlet brought together with elements of philosophical drama, vaudeville and sudser. The author, having the education of a director, provides detailed suggestions as for the play’s get-up. Songs written by the author, proverbs and sayings are the essential characteristics of the play.

Key words: social drama, philosophical drama, pamphlet, sudser, intertextuality, misguiding the reader

Козачук Ніна – кандидат філологічних наук, асистент кафедри української літератури Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича.